חינוך פיננסי • כיתה ט׳

חוברת חינוך פיננסי

כיתה ט׳ · צרכנות, כסף, עבודה וחיסכון

מהדורה למורה – עם תשובות, מחוונים וטיפים

חלק 2 מתוך 3

יצרה: רוית ראש בן ישי

פרק 8

כסף כמוסכמה חברתית

למה פיסת נייר קונה פיצה? כי כולנו מסכימים שהיא שווה משהו

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- להסביר מדוע ערכו של הכסף נשען על מוסכמה חברתית ועל אמון, ולא על החומר שממנו הוא עשוי.
- להכיר את המעבר מסחר חליפין לכסף ואת שלושת תפקידי הכסף.
- להבחין בין ערך נומינלי לערך ריאלי ולחשב תשלום במזומן לפי כלל נתון.

קוראים ומבינים: מה הופך נייר לכסף?

לפני שהיה כסף, אנשים סחרו בסחר חליפין: עז תמורת שק חיטה. הבעיה הייתה שצריך למצוא מישהו שרוצה בדיוק את מה שיש לכם, ובדיוק באותו רגע. הכסף פתר את הבעיה, ויש לו שלושה תפקידים: אמצעי חליפין (משלמים בו), יחידת מידה (משווים בעזרתו מחירים) ושמירת ערך (אפשר לחסוך אותו לעתיד).

לגוש זהב יש ערך כחומר, אבל לשטר של 100 ש״ח אין כמעט ערך חומרי – זה נייר מודפס, ובחשבון הבנק זה רק מספר על המסך. הכסף שווה משהו כי כולנו מסכימים להאמין בערכו. זו מוסכמה חברתית, והבסיס שלה הוא אמון: אמון במדינה, בבנק המרכזי שמנפיק את השטרות ובמערכת הבנקאית. כדי לשמור על האמון, בשטרות יש סימני ביטחון שמקשים לזייף אותם, וגם השטר עצמו הוא טקסט תרבותי – הדמויות, השפות והסמלים שעליו מספרים מי אנחנו.

חשוב להבחין בין ערך נומינלי, המספר שמודפס על השטר, לבין ערך ריאלי – כמה אפשר באמת לקנות בו. ״100 ש״ח״ נשארים 100 גם בעוד עשר שנים, אבל אם המחירים יעלו, יהיה אפשר לקנות בהם פחות. ולבסוף, כסף הוא כלי: הערכים שלנו, כמו יושר ואחריות, הם שקובעים איך נרוויח, נוציא ונחסוך אותו.

מושגי מפתח

מוסכמה חברתית: כלל או הסדר שבני אדם יצרו ושמתקיים רק כי כולם מסכימים לפעול לפיו. הכסף שווה משהו כי כולנו מסכימים שהוא שווה.

ערך נומינלי: הערך הנקוב – המספר שמודפס על השטר או על המטבע, למשל ״50 שקלים״.

סימני ביטחון: אלמנטים מיוחדים בשטר, כמו סימן מים, חוט ביטחון וחיו שמשנה צבע, שנועדו למנוע זיופים ולשמור על אמון הציבור.

אמון (כבסיס כלכלי): הביטחון של הציבור במדינה ובמערכת הבנקאית. בלי אמון, לשטר או למספר בחשבון אין ערך.

ערך ריאלי: השווי האמיתי של הכסף במונחי כוח קנייה: כמה מוצרים ושירותים אפשר לקנות בו לפי המחירים בשוק.

חוק המזומן: חוק שמגביל את הסכום שאפשר לשלם במזומן בעסקאות מסוימות, כדי להילחם בהון שחור ובפשיעה, מתוך איזון מול חופש הפרט והפרטיות.

חלק א׳ – בודקים הבנה

מה באמת נותן לכסף את ערכו? ענו על השאלות לפי קטע הקריאה.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. מה הייתה הבעיה המרכזית של סחר חליפין?

א. אי אפשר היה לסחור במזון

ב. צריך היה למצוא מישהו שרוצה בדיוק את מה שיש לך ובאותו זמן

ג. הסחורות היו זולות מדי

ד. היה צריך לשלם מס על כל עסקה

✔ בסחר חליפין שני הצדדים צריכים לרצות בדיוק את מה שיש לצד השני, באותו רגע – וזה נדיר.

2. **שירה משווה בין שני זוגות נעליים לפי המחיר שלהם בשקלים. באיזה תפקיד של הכסף היא משתמשת?**

א. שמירת ערך
ב. אמצעי חליפין
ג. יחידת מידה
ד. סימן ביטחון

✔ כשמשווים מחירים במספר אחד, הכסף משמש יחידת מידה.

3. **מדוע לשטר של 200 ש"ח יש ערך, אף שהנייר עצמו כמעט חסר ערך?**

א. כי הוא מודפס בצבעים יפים
ב. כי הציבור מסכים ומאמין בערכו
ג. כי הוא עשוי מחומר יקר
ד. כי כל אחד יכול להדפיס אותו

✔ ערך השטר נשען על מוסכמה חברתית ועל אמון, לא על החומר.

4. **לפני עשר שנים קנו ב־100 ש"ח שתי פיצות, והיום אפשר לקנות בהם רק פיצה אחת. מה השתנה?**

א. הערך הנומינלי של השטר
ב. הערך הריאלי של השטר
ג. סימני הביטחון של השטר
ד. צבע השטר

✔ המספר על השטר (הערך הנומינלי) לא השתנה; כוח הקנייה שלו (הערך הריאלי) ירד.

2 ✓ ✗ סמנו ✓ ליד משפט נכון ו־✗ ליד משפט שגוי. תקנו את המשפטים השגויים.

✓ / ✗	המשפט
✓	לכסף יש שלושה תפקידים: אמצעי חליפין, יחידת מידה ושמירת ערך. נכון: משלמים בו, משווים בעזרתו מחירים וחוסכים אותו לעתיד.
✗	כל בנק מסחרי רשאי להדפיס שטרות משלו. רק הבנק המרכזי של המדינה מוסמך להנפיק שטרות ומטבעות; מי שמדפיס כסף בעצמו הוא זייפן.
✗	זיוף שטרות פוגע רק במי שקיבל את השטר המזויף. זיוף פוגע בכולם, כי הוא מערער את האמון בכסף – והאמון הוא הבסיס לערכו.
✓	הדמויות והסמלים על השטר מעבירים מסרים על הזהות והערכים של המדינה. נכון: זה הרעיון של "השטר כטקסט תרבותי".
✗	הערך הנומינלי של שטר משתנה בכל פעם שהמחירים עולים. הערך הנומינלי (המספר על השטר) קבוע; מה שמשתנה כשהמחירים עולים הוא הערך הריאלי.

חלק ב' – מקרה בוחן

קראו מה קרה בקייטנה שבה המציאו "כסף" משלהם, וענו על השאלות.

מקרה בוחן

האסימונים של קייטנת הקיץ

בקייטנת הקיץ החליטו המדריכים לנסות ניסוי: במקום שקלים, כל אחד מ־30 החניכים קיבל 20 אסימונים מקרטון עם חותמת של הקייטנה. בקיוסק של הקייטנה ארטיק עלה 2 אסימונים, ואפשר היה גם לסחור באסימונים בין החניכים. מתן מכר לחברים צמידים שקלע, והילה חסכה אסימונים לקראת "ערב הפתעות" בסוף השבוע.

ביום הרביעי גילו המדריכים שמישהו צילם אסימונים במדפסת והכניס למחזור עוד 300 אסימונים מזויפים. פתאום היו בקייטנה הרבה יותר אסימונים, אבל מספר הארטיקים לא השתנה. הקיוסק העלה את מחיר הארטיק ל־3 אסימונים, וחלק מהחניכים הודיעו שהם "לא מקבלים יותר אסימונים, רק סוכריות". (המספרים לדוגמה בלבד)

3 ✍ ענו על השאלות.

1. מדוע לאסימונים מקרטון היה ערך בימים הראשונים? השתמשו במושגים "מוסכמה חברתית" ו"אמון".

תשובה: כל החניכים והמדריכים הסכימו שאסימון שווה משהו (מוסכמה חברתית); הם סמכו על כך שהקיוסק יכבד אותם ושאין זיופים (אמון); הקרטון עצמו כמעט חסר ערך.

2. מצאו במקרה דוגמה לכל אחד משלושת תפקידי הכסף.

תשובה: אמצעי חליפין – קניית ארטיק או צמיד באסימונים; יחידת מידה – "ארטיק עולה 2 אסימונים"; שמירת ערך – הילה חוסכת אסימונים לערב ההפתעות.

3. כמה ארטיקים אפשר היה לקנות ב־20 אסימונים לפני הזיוף, וכמה ארטיקים שלמים אחריו? מה קרה לערך הריאלי של האסימונים?

תשובה: לפני: 20 ÷ 2 = 10 ארטיקים; אחרי: 20 ÷ 3 = 6 ארטיקים שלמים (ונשארים 2 אסימונים); הערך הנומינלי נשאר 20 אסימונים, אבל הערך הריאלי ירד.

4. הציעו שני "סימני ביטחון" לאסימונים החדשים, והסבירו איך הם יחזירו את האמון.

תשובה: לדוגמה: חתימה ידנית של מדריך/ה, מספר סידורי, מדבקה מיוחדת, צבע או נייר שקשה להשיג; קשה יותר לזייף, ולכן החניכים יוכלו שוב לסמוך שהאסימון אמיתי.

חלק ג' – מחשבים ומחליטים

חוק המזומן מגביל תשלום במזומן בעסקאות גדולות. נתרגל חישוב לפי כלל לדוגמה ונדון בשאלה אם הוא צודק.

4 🧮 כלל לדוגמה: בעסקה עם עסק שמחירה מעל 6,000 ש"ח, מותר לשלם במזומן עד 10% מהמחיר, ואת היתרה יש לשלם באמצעי תשלום אחר. בעסקה של עד 6,000 ש"ח אין הגבלה. השלימו את הטבלה.

עסקה	מחיר (₪)	מקסימום במזומן (₪)	יתרה באמצעי תשלום אחר (₪)
אופניים חשמליים	5,000	**5,000**	**0**
מחשב נייד	6,500	**650**	**5,850**
מקרר	8,000	**800**	**7,200**
ספה	12,000	**1,200**	**10,800**

(המספרים לדוגמה בלבד)

1. מדוע על האופניים החשמליים מותר לשלם את כל הסכום במזומן, ועל המחשב הנייד – רק חלק?

תשובה: מחיר האופניים (5,000 ש"ח) אינו עולה על 6,000 ש"ח, ולכן אין הגבלה; מחיר המחשב (6,500 ש"ח) עולה על הסף, ולכן מותר במזומן רק 10% – 650 ש"ח.

2. לפי הכלל, האם מותר לשלם במזומן 900 ש"ח על מקרר שמחירו 8,000 ש"ח? נמקו.

תשובה: לא; 10% מ־8,000 הם 800 ש"ח, ו־900 ש"ח חורגים מהמותר.

5 ✍ "אל תתנו לכסף לנהל את הערכים שלכם – תנו לערכים שלכם לנהל את הכסף." בחרו עמדה בדיון על הגבלת השימוש במזומן: האם המדינה צריכה להגביל אותו? כתבו טיעון אחד בעד, טיעון אחד נגד ואת עמדתכם האישית (6–8 שורות), וציינו ערך אחד שמנחה אתכם (למשל יושר, פרטיות, אחריות לחברה).

תשובה: טיעון בעד (מאבק בהון שחור ובפשיעה, הגינות במיסוי); טיעון נגד (פגיעה בפרטיות ובחופש הפרט, קושי לאנשים שמתקשים להשתמש באמצעים דיגיטליים); עמדה אישית ברורה ומנומקת; ערך אישי שמחובר לעמדה.

רמה	תיאור
3 – מלא	טיעון בעד וטיעון נגד מנומקים, עמדה אישית ברורה וערך שמחובר אליה בצורה משכנעת.
2 – חלקי	שני הצדדים מוצגים אך הנימוק דל, או שהערך אינו מחובר לעמדה.
1 – בסיסי	צד אחד בלבד או עמדה בלי נימוק.

להעשרה: להעשרה: מילים ששומרות היסטוריה

המילה ״בנק״ הגיעה לעברית משפות אירופה, ומקורה במילה האיטלקית שפירושה ״ספסל״: בימי הביניים ישבו חלפני כספים ליד ספסלים בשווקים והחליפו מטבעות. כך גם בעברית יש ביטויים רבים על כסף, כמו ״בצע כסף״ (רדיפת ממון) או ״הון תועפות״ (סכום עצום). השפה שלנו מלמדת כמה מקום תופס הכסף בחיי החברה.

אתגר: אספו שלושה ביטויים בעברית שקשורים לכסף. מה כל אחד מלמד על היחס של החברה לכסף – חיובי, שלילי או ניטרלי?

תשובה: לדוגמה: ״בצע כסף״ – שלילי (חמדנות); ״הון תועפות״ – ניטרלי (סכום גדול); ״כסף קטן״ – ניטרלי/מזלזל; ״הכסף מדבר״ – ביקורתי על כוח הכסף; כל תשובה מנומקת מתקבלת.

כרטיס יציאה – פרק 8: כסף כמוסכמה חברתית

שם: _____

1. מה ההבדל בין ערך נומינלי לערך ריאלי?
2. לפי הכלל לדוגמה, כמה מותר לשלם במזומן על טלוויזיה ב־7,000 ש״ח?
3. מה היה קורה לדעתך אם מחר כולם היו מפסיקים להאמין בשקל?

מה מחפשים: 1) נומינלי – המספר על השטר; ריאלי – כמה אפשר לקנות בו. 2) 10% מ־7,000 = 700 ש״ח. 3) תשובה שמחברת לאמון: אנשים יסרבו לקבל שקלים, יחזרו לסחר חליפין או למטבע אחר, והכסף יאבד מערכו.

למורה – פרק 8

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה – משחק סחר חליפין 5′ · קריאה ומושגים 10′ · חלק א׳ 8′ · מקרה בוחן 10′ · חישוב חוק המזומן 7′ · כרטיס יציאה 5′ (משימת הכתיבה – לבית או לדיבייט בשיעור הבא)

טיפים להפעלה:

- פתחו במשחק של דקה: חלקו פתקי ״סחורות״ ובקשו לבצע עסקאות חליפין. אחר כך שאלו מה היה קשה – זו הכניסה לתפקידי הכסף.
- הכלל בטבלה מוצג ״לדוגמה״; אם תרצו להציג את חוק המזומן כפי שהוא היום, בדקו את הנוסח העדכני מראש, כי הסכומים בחוק השתנו לאורך השנים.
- הביאו שטר אמיתי (או תמונה מוגדלת) ובקשו לבדוק אותו בשלוש פעולות: לראות, לגעת, להטות – ולחפש את סימני הביטחון.

תפיסות שגויות נפוצות:

- ״לכסף יש ערך כי הוא מגובה בזהב שמונח בכספת״ – הסבירו שהיום ערך הכסף נשען על אמון ועל מוסכמה, ולא על כמות זהב שמאחורי כל שטר.
- ״אם המדינה תדפיס עוד כסף, כולם יהיו עשירים״ – חזרו לאסימונים המזויפים בקייטנה: יותר כסף בלי יותר סחורה מביא לעליית מחירים.

ציר שני – עולם הכסף והבנקאות

פרק 9

אמצעי תשלום

מזומן, כרטיס או טלפון – איך משלמים, ולמה זה משנה כמה מוציאים?

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- להכיר את התפתחות אמצעי התשלום ולהבין שכולם נשענים על אמון חברתי.
- להבחין בין כרטיס חיוב (דביט) לכרטיס אשראי, בין יתרה למסגרת ובין תשלומים רגילים לקרדיט.
- לזהות את "כאב התשלום" ולאמץ הרגלים בטוחים ומחושבים בתשלום דיגיטלי.

קוראים ומבינים: מהשטר אל הטלפון

אמצעי התשלום התפתחו לאורך ההיסטוריה: מסחר חליפין, מטבעות ושטרות, צ׳קים, כרטיסים ועד תשלום בטלפון. כולם עובדים מאותה סיבה – אמון חברתי: אנחנו סומכים שגם אחרים יקבלו את אמצעי התשלום לפי הערך שרשום עליו. מזומן נותן תחושת שליטה ופרטיות, אבל אפשר לאבד אותו והוא לא מתאים לקנייה באינטרנט.

בכרטיס חיוב (דביט) הכסף יורד מיד מהיתרה בחשבון העו״ש, וכשאין יתרה העסקה נדחית. כרטיס אשראי הוא מעין הלוואה קצרה: קונים עכשיו ומשלמים במועד החיוב, עד גובה מסגרת האשראי – סכום שהבנק מרשה להוציא, ולא כסף שכבר שלכם. אפשר לחלק קנייה לתשלומים רגילים, שבהם המחיר הסופי לא משתנה, או לקחת קרדיט – הלוואה שעליה מתווספת ריבית, ולכן בסוף משלמים יותר. שימו לב: בעסקה בתשלומים כל הסכום נתפס מהמסגרת כבר ביום הקנייה.

באפליקציית תשלומים ובארנק דיגיטלי משלמים בנגיעה, מהר ובנוחות. אבל כאן מסתתרת מלכודת: כאב התשלום – התחושה הלא נעימה כשנפרדים מכסף – כמעט נעלם. כשלא מרגישים את הכסף יוצא, קניות קטנות מצטברות לסכום גדול. כדאי לבדוק יתרה פעם בשבוע, לקבוע תקרה חודשית, לבטל הוראות קבע שלא משתמשים בהן ולעולם לא למסור קוד אימות לאף אחד.

מושגי מפתח

אמון חברתי: ההסכמה הרחבה בחברה שלאמצעי תשלום יש ערך, ושאחרים יקבלו אותו תמורת מוצרים ושירותים.

כרטיס אשראי: כרטיס שמאפשר לקנות עכשיו ולשלם במועד חיוב קבוע, עד גובה מסגרת האשראי; מעין הלוואה קצרה.

קרדיט: חלוקת תשלום שבה ניתנת הלוואה ומתווספת ריבית, ולכן הסכום הכולל גבוה מהמחיר המקורי.

כרטיס חיוב (דביט): כרטיס שמוריד את הכסף מיד מהיתרה בחשבון העו״ש; אם אין מספיק יתרה, העסקה נדחית.

מסגרת אשראי: הסכום המרבי שהבנק או חברת הכרטיסים מרשים להוציא באשראי. זו לא יתרה, אלא כסף שיש להחזיר.

כאב התשלום: מושג מהכלכלה ההתנהגותית: התחושה הלא נעימה כשנפרדים מכסף. בתשלום דיגיטלי היא נחלשת, וזה מגביר בזבוז.

חלק א׳ – בודקים הבנה

אילו אמצעי תשלום אתם מכירים, ומה ההבדלים ביניהם? בדקו את עצמכם.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. **ביתרה של ליה בעו״ש יש 50 ש״ח, והיא מנסה לשלם 70 ש״ח בכרטיס חיוב (דביט). מה צפוי לקרות?**

א. העסקה תאושר והיתרה תהיה 20 ש״ח

ב. העסקה תידחה

ג. העסקה תעבור לקרדיט באופן אוטומטי

ד. החיוב יירד רק בחודש הבא

✔ בכרטיס חיוב הכסף יורד מהיתרה מיד; אם אין מספיק יתרה, העסקה נדחית.

2. מהי מסגרת אשראי?

א. הכסף שיש לי בחשבון

ב. הסכום המרבי שמותר לי להוציא באשראי, שאותו אצטרך להחזיר

ג. הריבית שהבנק משלם לי

ד. מספר התשלומים המרבי בעסקה

✔ המסגרת היא גבול של הלוואה, לא כסף שכבר שייך לי.

3. **יונתן קנה אוזניות ב־600 ש״ח בשישה תשלומים רגילים. כמה ישלם בסך הכול?**

א. 600 ש״ח

ב. 660 ש״ח

ג. 100 ש״ח

ד. 720 ש״ח

✔ בתשלומים רגילים המחיר מתחלק לחיובים שווים (6 × 100 ש״ח) ואינו משתנה.

4. **מה הסיבה העיקרית שבתשלום בנגיעה בטלפון קל יותר לבזבז?**

א. הכול זול יותר בתשלום דיגיטלי

ב. כאב התשלום נחלש, ולא מרגישים שהכסף יוצא

ג. אי אפשר לבדוק את היתרה

ד. החנויות מוסיפות הנחה

✔ כשהתשלום כמעט לא מורגש, קניות קטנות מצטברות בלי שנשים לב.

2 ✓ ✗ סמנו ✓ ליד משפט נכון ו־✗ ליד משפט שגוי. תקנו את המשפטים השגויים.

✓ / ✗	המשפט
✗	בעסקת קרדיט משלמים בסוף בדיוק את מחיר המוצר. בקרדיט מתווספת ריבית, ולכן הסכום הכולל גבוה ממחיר המוצר.
✓	בקנייה בעשרה תשלומים באשראי, כל הסכום נתפס ממסגרת האשראי כבר ביום הקנייה. נכון: גם אם החודש יורד רק תשלום אחד, המסגרת ״תפוסה״ בכל הסכום.
✗	מותר למסור את קוד האימות שנשלח בהודעה לנציג שמתקשר ואומר שהוא מהבנק. אסור למסור קוד אימות לאף אחד; גוף אמיתי לא יבקש אותו, וזו דרך נפוצה להונאה.
✓	הוראת קבע היא אישור מראש לגבות סכום במועדים קבועים, ויש לבטל אותה כשמפסיקים להשתמש בשירות. נכון: אחרת החיוב ממשיך גם על שירות שכבר לא משתמשים בו.
✗	צ׳ק אישי נפרע תמיד, גם אם אין כסף בחשבון של מי שכתב אותו. צ׳ק אישי נפרע רק אם יש כיסוי בחשבון; אחרת הוא עלול לחזור.

חלק ב׳ – מקרה בוחן

קראו על החודש הראשון של אביגיל עם כרטיס חיוב בטלפון, וענו על השאלות.

מקרה בוחן

אביגיל והקפוצ׳ון שלא נקנה

לכבוד יום ההולדת ה־15 פתחו ההורים לאביגיל חשבון נוער עם כרטיס חיוב (דביט), וחיברו אותו לארנק הדיגיטלי בטלפון. בתחילת החודש היו ביתרה 400 ש״ח. ״זה כל כך נוח,״ אמרה, ״רק מצמידים את הטלפון וזהו.״ במהלך החודש היא קנתה חמישה קפה קר ב־14 ש״ח כל אחד, הזמינה ארבעה משלוחי שתייה ב־15 ש״ח, קנתה שלושה משולשי פיצה ב־12 ש״ח, ופעמיים שילמה 25 ש״ח על תוספות במשחק. בנוסף ירדו 30 ש״ח על מנוי מוזיקה בהוראת קבע, שהיא בכלל שכחה שהפעילה.

בסוף החודש מצאה אביגיל קפוצ׳ון ב־180 ש״ח, הצמידה את הטלפון – והעסקה נדחתה. ״אבל כמעט לא קניתי כלום!״ היא אמרה לחברה שלה נגה. (המספרים לדוגמה בלבד)

3 ✍ ענו על השאלות.

1. חשבו כמה הוציאה אביגיל במהלך החודש וכמה נשאר לה ביתרה. הראו את דרך החישוב.

תשובה: 5 × 14 = 70; 4 × 15 = 60; 3 × 12 = 36; 2 × 25 = 50; הוראת קבע 30; סך הכול 70 + 60 + 36 + 50 + 30 = 246 ש״ח; נשאר 400 − 246 = 154 ש״ח.

2. מדוע נדחתה העסקה של הקפוצ׳ון? האם היא הייתה נדחית גם בכרטיס אשראי? הסבירו את ההבדל.

תשובה: בכרטיס חיוב הכסף יורד מהיתרה מיד, ו־154 ש״ח אינם מספיקים ל־180 ש״ח; בכרטיס אשראי העסקה הייתה כנראה עוברת אם יש מסגרת פנויה, אבל זה כסף שהיה צריך להחזיר במועד החיוב – כלומר הלוואה.

3. הסבירו בעזרת המושג ״כאב התשלום״ למה אביגיל הרגישה ש״כמעט לא קנתה כלום״.

תשובה: התשלום בנגיעה כמעט לא מורגש, ולכן כאב התשלום נחלש; כל קנייה הייתה קטנה, אבל יחד הן הצטברו ל־246 ש״ח; במזומן היא הייתה רואה את הכסף נגמר.

4. הציעו לאביגיל שלושה הרגלים שיעזרו לה בחודש הבא.

תשובה: לבדוק יתרה פעם בשבוע; לקבוע תקרה לקניות קטנות; לבטל את הוראת הקבע שאינה בשימוש; לחכות יום לפני קנייה לא מתוכננת; להפריש מראש סכום לחיסכון למטרה.

חלק ג׳ – מחשבים ומחליטים

אחרי גיל 18 רבים מקבלים כרטיס אשראי. נתרגל תשלומים רגילים ונראה מה קורה למסגרת האשראי.

4 🧮 כל הקניות בטבלה הן בתשלומים רגילים (בלי ריבית). השלימו את החיוב החודשי ואת הסכום שנתפס מהמסגרת ביום הקנייה.

קנייה	מחיר (₪)	מספר תשלומים	חיוב חודשי (₪)	נתפס מהמסגרת ביום הקנייה (₪)
אוזניות	600	3	**200**	**600**
מחשב נייד	3,000	10	**300**	**3,000**
אופניים	1,800	6	**300**	**1,800**
טלפון	2,400	12	**200**	2,400

(המספרים לדוגמה בלבד)

1. לדניאל מסגרת אשראי של 5,000 ש״ח. הוא קנה באותו יום את המחשב הנייד ואת האופניים. כמה נשאר פנוי במסגרת, וכמה ירד מחשבונו בחודש הראשון?

תשובה: 3,000 + 1,800 = 4,800 ש״ח נתפסו; פנויים 5,000 − 4,800 = 200 ש״ח; בחודש הראשון ירדו 300 + 300 = 600 ש״ח.

2. אם דניאל היה קונה את המחשב בקרדיט במקום בתשלומים רגילים, מה היה משתנה? ומה אפשר ללמוד מכך?

תשובה: בקרדיט מתווספת ריבית, ולכן הוא היה משלם בסך הכול יותר מ־3,000 ש״ח; כדאי לבדוק מראש אם החלוקה היא בתשלומים רגילים או בקרדיט ומה הסכום הכולל.

5 ✍ ״מזומן או טלפון?״ – בחרו אמצעי תשלום אחד שהייתם רוצים להשתמש בו ככלי העיקרי שלכם בשנה הקרובה. כתבו (6–8 שורות): למה בחרתם בו, שני יתרונות וחיסרון אחד שלו, ושני כללים שתקבעו לעצמכם כדי להשתמש בו בבטחה ובלי בזבוז.

תשובה: בחירה ברורה (מזומן, כרטיס חיוב, אפליקציית תשלומים וכו׳); שני יתרונות וחיסרון מדויקים (למשל מזומן – שליטה ופרטיות מול סכנת אובדן; דיגיטלי – נוחות מול כאב תשלום חלש); שני כללים מעשיים (בדיקת יתרה שבועית, תקרה חודשית, אי־מסירת קודים, ביטול הוראות קבע).

רמה	תיאור
3 – מלא	בחירה מנומקת, שני יתרונות וחיסרון מדויקים, ושני כללים מעשיים שמתאימים לאמצעי שנבחר.
2 – חלקי	בחירה עם נימוק חלקי; חסר יתרון/חיסרון או שהכללים כלליים.
1 – בסיסי	בחירה בלי נימוק או בלי כללים.

להעשרה: להעשרה: האם המזומן ייעלם?

בנקים מרכזיים במדינות רבות בוחנים רעיון של "מטבע דיגיטלי של בנק מרכזי" – כסף רשמי של המדינה שקיים רק בצורה דיגיטלית. התומכים אומרים שזה יהיה מהיר וזול יותר ויקשה על הון שחור; המתנגדים חוששים מפגיעה בפרטיות ומקושי לאנשים מבוגרים או לכאלה שאין להם טלפון חכם. בינתיים המזומן עדיין קיים לצד כל האמצעים הדיגיטליים.

אתגר: אילו קבוצות באוכלוסייה עלולות להיפגע אם המזומן ייעלם לגמרי? הציעו פתרון אחד.

תשובה: מבוגרים, אנשים בלי טלפון חכם או חשבון בנק, אנשים עם מוגבלויות, ילדים צעירים; פתרונות: השארת מזומן כאפשרות, כרטיס פשוט בלי טלפון, הדרכה וליווי.

כרטיס יציאה – פרק 9: אמצעי תשלום

שם: _____

1. מה ההבדל בין יתרה למסגרת אשראי?
2. קנייה ב־900 ש"ח בשלושה תשלומים רגילים – כמה יורד בכל חודש, וכמה נתפס מהמסגרת?
3. איזה הרגל אחד תאמץ/תאמצי כדי לא ליפול ב"מלכודת הפיצה"?

מה מחפשים: 1) יתרה – הכסף שבאמת יש בחשבון; מסגרת – הסכום המרבי שמותר להוציא באשראי ויש להחזירו. 2) 300 ש"ח בחודש; 900 ש"ח נתפסים מיד. 3) הרגל מעשי: בדיקת יתרה שבועית, תקרה לקניות קטנות, המתנה לפני קנייה.

למורה – פרק 9

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה – "סחר בקלמר" 4′ · קריאה ומושגים 10′ · חלק א׳ 8′ · מקרה בוחן 12′ · טבלת תשלומים 6′ · כרטיס יציאה 5′ (משימת הכתיבה ותיבת ההעשרה – לבית)

טיפים להפעלה:

- ציירו על הלוח שני ארנקים: ארנק מלא (יתרה) וארנק "מושאל" (מסגרת). חזרו לציור בכל פעם שמישהו מבלבל בין המושגים.
- את מקרה הבוחן של אביגיל אפשר להפוך לסימולציה: התלמידים "מוציאים" מתוך 400 ש"ח בקול רם ומגלים יחד מתי נגמרת היתרה.
- רגישות: אל תשאלו אילו אמצעי תשלום יש במשפחה או מי מחזיק כרטיס; דברו על סוגים בלבד ועל דמויות במקרה הבוחן.

תפיסות שגויות נפוצות:

- "מסגרת האשראי היא כסף שיש לי" – הדגישו שזו הלוואה שיש להחזיר, ושכל עסקה בתשלומים תופסת אותה במלואה.
- "תשלומים וקרדיט זה אותו דבר" – השוו: בתשלומים רגילים המחיר לא משתנה, בקרדיט מתווספת ריבית.

פרק 10

⚖️ ביקוש והיצע: איך נקבע המחיר?

למה כרטיסים להופעה נעלמים בדקות ועגבניות מתייקרות אחרי גל חום

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

🎯 בפרק הזה נלמד:

- להבין מהו שוק ומי השחקנים בו: צרכנים שיוצרים ביקוש ויצרנים שיוצרים היצע.
- להסביר איך נקבע מחיר השוק בנקודת שווי משקל, ומה קורה במצב של עודף או מחסור.
- לנתח אירועים מהחיים ולחזות אם הם משנים את הביקוש או את ההיצע ובאיזה כיוון ינוע המחיר.

📖 קוראים ומבינים: אף אחד לא מחליט לבד על המחיר

שוק הוא כל מקום שבו נפגשים קונים ומוכרים: דוכן ירקות, חנות בקניון, אתר קניות או קבוצת יד שנייה ברשת. בשוק נמכרות סחורות, כלומר מוצרים מוחשיים כמו חולצה או מטען, וגם שירותים כמו שיעור פרטי או תספורת.

הצרכנים יוצרים את הביקוש: הכמות שהם מוכנים ויכולים לקנות בכל מחיר. ככל שהמחיר נמוך יותר, רוצים לקנות יותר. היצרנים והמוכרים יוצרים את ההיצע: הכמות שהם מוכנים ויכולים להציע למכירה. ככל שהמחיר גבוה יותר, משתלם להם למכור יותר.

בשוק חופשי, עם הרבה קונים ומוכרים ובלי התערבות, המחיר זז עד שהכמות שרוצים לקנות שווה לכמות שמציעים. זו נקודת שווי המשקל (שו"מ), והמחיר בה הוא מחיר השוק. אם המחיר גבוה מדי נוצר עודף ומוכרים מורידים מחיר; אם הוא נמוך מדי נוצר מחסור, נוצרים תורים והמחיר עולה.

גם מוצרים אחרים משפיעים: כשמוצר מתייקר, הביקוש למוצר תחליפי שלו עולה. כשקונסולה חדשה יוצאת, עולה הביקוש למוצרים משלימים כמו שלטים ומשחקים. גם מזג אוויר, חומרי גלם וטכנולוגיה משנים את ההיצע.

🔑 מושגי מפתח

ביקוש: הכמות של מוצר או שירות שהצרכנים מוכנים ויכולים לקנות במחיר מסוים.

היצע: הכמות של מוצר או שירות שהיצרנים מוכנים ויכולים להציע למכירה במחיר מסוים.

שוק חופשי: שוק עם הרבה קונים ומוכרים, בלי התערבות ובלי התארגנויות, שבו המחיר נקבע רק בידי הביקוש וההיצע.

נקודת שווי משקל (שו"מ): המצב שבו הכמות המבוקשת שווה לכמות המוצעת. המחיר בנקודה זו הוא מחיר השוק.

מוצר תחליפי: מוצר שעונה על אותו צורך ואפשר לקנות אותו במקום מוצר אחר, למשל תה במקום קפה.

מוצר משלים: מוצר שקונים יחד עם מוצר אחר כדי ליהנות ממנו, למשל מטען לטלפון.

חלק א' – בודקים הבנה

לפני שמנתחים מקרים מהחיים, בודקים שהמושגים המרכזיים ברורים.

1 ○ הקיפו את התשובה הנכונה.

1. מה מתאר הביקוש?

א. את הכמות שהמפעל מסוגל לייצר

ב. את הכמות שהצרכנים מוכנים ויכולים לקנות במחיר מסוים

ג. את המחיר הגבוה ביותר שמוכר יכול לבקש

ד. את הרווח שהחנות מרוויחה ממכירה

✔ ביקוש הוא צד הקונים: כמה מוכנים ויכולים לקנות בכל מחיר.

2. בחנות של בגדי ספורט המחיר גבוה ממחיר השוק, והמדפים מלאים. מה צפוי לקרות?

א) יהיה מחסור והמחיר יעלה
ב) המחיר יישאר כמו שהוא
ג) יהיה עודף, והמוכרים יורידו את המחיר
ד) הביקוש יגדל מעצמו בלי שינוי במחיר

✔ מחיר מעל השו"מ יוצר עודף, ומוכרים מורידים מחיר כדי למכור.

3. איזה מהזוגות הוא דוגמה למוצרים משלימים?

א) אוזניות וטלפון
ב) אוטובוס ומונית
ג) תה וקפה
ד) עט כחול ועט שחור

✔ את האוזניות קונים כדי להשתמש בהן יחד עם הטלפון; שאר הזוגות הם תחליפים.

4. קרה פגעה בשדות התותים. מה צפוי לקרות למחיר התותים?

א) הביקוש יקטן והמחיר יירד
ב) ההיצע יקטן והמחיר יעלה
ג) ההיצע יגדל והמחיר יירד
ד) המחיר לא ישתנה, כי הקונים לא השתנו

✔ פחות יבול פירושו פחות היצע, ולכן המחיר עולה.

2 ✓ ✗ סמנו ✓ ליד משפט נכון ו־✗ ליד משפט שגוי. תקנו את המשפטים השגויים.

✓ / ✗	המשפט
✗	שיעור פרטי במתמטיקה הוא סחורה. שיעור פרטי הוא שירות, כלומר מוצר לא מוחשי.
✓	בדרך כלל, כשהמחיר של מוצר יורד, הכמות המבוקשת שלו עולה. כשזול יותר, יותר צרכנים מוכנים ויכולים לקנות.
✗	בנקודת שווי משקל יש מחסור גדול במוצר. בנקודת שווי משקל הכמות המבוקשת שווה לכמות המוצעת, ואין עודף ואין מחסור.
✓	מכונה חדשה שמייצרת פי שניים חטיפים באותה עלות מגדילה את ההיצע. טכנולוגיה ויעילות מאפשרות להציע יותר מוצרים, ולכן ההיצע גדל.
✗	כשמחיר הקפה עולה מאוד, הביקוש לתה, שהוא מוצר תחליפי, צפוי לרדת. כשמחיר הקפה עולה, חלק מהאנשים עוברים לתה, ולכן הביקוש לתה צפוי לעלות.

חלק ב' – מקרה בוחן

קראו את המקרה וענו על השאלות בעזרת המושגים שלמדתם.

מקרה בוחן

הכרטיס שכולם רצו

להקה צעירה פרסמה שיר ברשת חברתית, ותוך שבועיים כל השכבה שרה אותו. הלהקה הודיעה על הופעה אחת באולם עם 2,000 מקומות, במחיר של 120 ₪ לכרטיס (המספרים לדוגמה בלבד). הכרטיסים אזלו תוך שמונה דקות.

תמר ויואב לא הספיקו לקנות. בקבוצת יד שנייה ברשת הם מצאו כרטיסים ב־300 ₪, יותר מפי שניים מהמחיר המקורי. יואב כעס: "זה ניצול!". תמר הציעה לחכות: "אולי קרוב להופעה המחיר יירד". יום לפני ההופעה הופיעה ברשת שמועה שההופעה תבוטל. פתאום עשרות אנשים מיהרו להציע את הכרטיסים שלהם, וכמעט אף אחד לא רצה לקנות. המחיר בקבוצה ירד ל־150 ₪, ויואב קנה שני כרטיסים. בסוף ההופעה התקיימה כרגיל.

3 ענו על השאלות.

1. למה ההיצע של הכרטיסים להופעה לא יכול לגדול, ומה זה עושה למחיר כשהביקוש עצום?

תשובה: מספר המקומות באולם קבוע (2,000 בדוגמה), ולכן ההיצע קבוע; כשהרבה רוצים ומעט יש נוצר מחסור; המחיר ביד שנייה עולה (ל־300 ₪).

2. הסבירו בעזרת המושגים ביקוש והיצע למה המחיר בקבוצה ירד ל־150 ₪ אחרי השמועה.

תשובה: השמועה הקטינה את הביקוש, כי פחות אנשים רצו כרטיס להופעה שאולי תבוטל; באותו זמן בעלי כרטיסים מיהרו למכור ולכן ההיצע בקבוצה גדל; פחות ביקוש ויותר היצע הורידו את המחיר.

3. האם יואב צודק שמחיר של 300 ₪ הוא "ניצול"? כתבו נימוק אחד בעד ונימוק אחד נגד.

תשובה: בעד: מי שלא יכול לשלם הרבה נשאר בחוץ, והמוכרים מרוויחים בלי לתת ערך חדש; נגד: בשוק חופשי זה מחיר שקונים מוכנים לשלם, ואף אחד לא חייב לקנות. כל עמדה מנומקת מתקבלת.

4. מה הייתם ממליצים לתמר ויואב לעשות לפני שהם קונים כרטיס ביד שנייה?

תשובה: לבדוק את המחיר המקורי ולהשוות כמה הצעות; לא להיגרר אחרי לחץ זמן; לוודא שהמוכר אמין ושהכרטיס אמיתי; לקבוע מראש סכום מקסימלי.

חלק ג' – מחשבים ומחליטים

בטבלה מוצגים ביקוש והיצע של לימונדה בדוכן ביריד השכבה. מוצאים את מחיר השוק בעזרת חישוב.

4 חשבו את הפער בין הכמות המוצעת לכמות המבוקשת בכל מחיר, וכתבו אם יש עודף, מחסור או שו"מ. השורה הראשונה פתורה לדוגמה.

מחיר כוס לימונדה (₪)	כמות מבוקשת (כוסות)	כמות מוצעת (כוסות)	פער בכוסות	עודף / מחסור / שו"מ
4	120	30	90	מחסור
6	90	50	**40**	**מחסור**
8	70	70	**0**	**שו"מ**
10	50	90	**40**	**עודף**
12	30	110	**80**	**עודף**

(המספרים לדוגמה בלבד)

1. מהו מחיר השוק של כוס לימונדה, וכמה כוסות יימכרו בו?

תשובה: 8 ₪; יימכרו 70 כוסות, כי בו הכמות המבוקשת שווה לכמות המוצעת.

2. ביום חם במיוחד יותר תלמידים רוצים לימונדה בכל מחיר. האם המחיר צפוי לעלות או לרדת? נמקו.

תשובה: לעלות; הביקוש גדל, ובמחיר 8 ₪ הכמות המבוקשת תהיה גדולה מהמוצעת ויהיה מחסור, ולכן המחיר יעלה מעל 8 ₪.

5 בחרו מוצר שאתם קונים לעיתים קרובות (חטיף, בגד, משחק, נסיעה). תארו אירוע אחד שיכול לשנות את הביקוש שלו ואירוע אחד שיכול לשנות את ההיצע שלו, והסבירו מה יקרה למחיר בכל מקרה.

תשובה: שם המוצר; אירוע בצד הביקוש (טעם ואופנה, הכנסה, מוצר תחליפי או משלים, שמועה) וכיוון השינוי; אירוע בצד ההיצע (מזג אוויר, חומרי גלם, טכנולוגיה) וכיוון השינוי; הסבר נכון מה יקרה למחיר בכל אחד; שימוש במושגים ביקוש, היצע ושו"מ.

רמה	תיאור
3 – מלא	שני אירועים מתאימים, אחד לכל צד, עם הסבר נכון של כיוון המחיר ושימוש מדויק במושגים.
2 – חלקי	שני אירועים, אבל אחד מהם משויך לצד הלא נכון או שההסבר על המחיר חסר.
1 – בסיסי	אירוע אחד בלבד או תיאור כללי בלי קשר ברור לביקוש, להיצע ולמחיר.

להעשרה: להעשרה: כשגם הביקוש וגם ההיצע זזים

לפעמים שני הצדדים משתנים יחד. בחורף, למשל, הביקוש למרק עולה, ובאותו זמן מזג אוויר קר יכול לפגוע ביבול של חלק מהירקות ולהקטין את ההיצע שלהם. כששני השינויים דוחפים את המחיר לאותו כיוון, קל לחזות שהמחיר יעלה. כשהם דוחפים לכיוונים הפוכים, התוצאה תלויה בשינוי החזק יותר.

אתגר: ביקוש גדל וגם היצע גדל. מה בטוח יקרה לכמות הנמכרת, ומה לגבי המחיר?

תשובה: הכמות הנמכרת בטוח תגדל; המחיר יכול לעלות, לרדת או להישאר, לפי השינוי החזק יותר.

כרטיס יציאה – פרק 10: ביקוש והיצע: איך נקבע המחיר?

שם: _____

1. כתבו במשפט אחד מהי נקודת שווי משקל.
2. חנות מוכרת נעלי ספורט במחיר נמוך ממחיר השוק. מה יקרה בחנות?
3. דוגמה מהחיים שלי למוצר שהמחיר שלו השתנה, והסיבה לדעתי:

מה מחפשים: הגדרה: הכמות המבוקשת שווה לכמות המוצעת; יישום: יהיה מחסור, תורים, המוצר ייגמר והמחיר צפוי לעלות; רפלקציה: דוגמה אמיתית עם הסבר בצד הביקוש או ההיצע.

למורה – פרק 10

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה 5′ · מכירה פומבית קצרה 8′ · קריאה 8′ · חלק א׳ 7′ · חלק ב׳ 7′ · חלק ג׳ 7′ · כרטיס יציאה 3′

טיפים להפעלה:

- פתחו במכירה פומבית קצרה בנקודות או בכסף משחק (מרקר, ״פטור משיעורי בית״) והשוו פריט יחיד מול הרבה פריטים.
- שרטטו את טבלת הלימונדה כגרף על הלוח: עקומת ביקוש יורדת, עקומת היצע עולה, והקיפו את נקודת המפגש.
- בקשו מהתלמידים לשאול בכל אירוע ״מי השתנה: הקונים או המוכרים?״ לפני שהם מחליטים מה קרה למחיר.

תפיסות שגויות נפוצות:

- תלמידים רבים חושבים שהמוכר קובע את המחיר כרצונו. הראו שבמחיר גבוה מדי נשאר עודף והמוכר נאלץ להוריד מחיר.
- בלבול בין שינוי במחיר לשינוי בביקוש: הדגישו שאירוע כמו טרנד או שמועה משנה את הביקוש, ושינוי המחיר הוא התוצאה.

פרק 11

שוק לא תחרותי ומוצרים בפיקוח

מה קורה למחיר כשיש רק מוכר אחד, ולמה החלב והלחם בפיקוח

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- לזהות מצבים של שוק לא תחרותי, כמו מונופול וריכוזיות, ולהסביר איך הם משפיעים על המחיר.
- להסביר מהו מוצר בפיקוח ומה הם הכלים של המדינה: פיקוח על מחירים, סבסוד וקידום תחרות.
- לנתח את הדילמה בין חופש העיסוק לבין צדק חלוקתי, ולגבש עמדה מנומקת.

קוראים ומבינים: כשאין לאן ללכת

בשיעור הקודם ראינו שבשוק חופשי ותחרותי המחיר נקבע במפגש בין ביקוש להיצע. כשיש הרבה מוכרים, כל אחד מהם מתאמץ למשוך קונים במחיר טוב ובאיכות טובה. אבל לא כל שוק נראה כך.

כשיש בשוק מוכר אחד בלבד של מוצר, זה מונופול. כשמעט חברות גדולות שולטות בחלק גדול מהשוק, זו ריכוזיות. במצבים כאלה לקונים אין הרבה ברירות, והמחיר יכול לעלות גם בלי שהמוצר השתפר.

כדי שכל משפחה תוכל לקנות מוצרים קיומיים, המדינה יכולה להתערב. דרך אחת היא פיקוח על מחירים: קביעת מחיר מרבי למוצרי יסוד, כמו לחם אחיד, חלב וביצים, שאסור למכור מעליו. דרך אחרת היא סבסוד, כלומר כסף מהממשלה שמוריד את המחיר לצרכן. דרך שלישית היא חוקים שמעודדים תחרות ושקיפות מחירים.

גם להתערבות יש מחיר. אם המחיר המפוקח נמוך מעלות הייצור, ליצרנים לא משתלם לייצר, המוצר נעלם מהמדפים ועלול להתפתח שוק שחור. לכן זו דילמה: חופש העיסוק של היצרנים מול צדק חלוקתי וסולידריות חברתית.

מושגי מפתח

מונופול: מצב שבו יש בשוק מוכר אחד בלבד של מוצר, ולכן הוא יכול להשפיע מאוד על המחיר.

מוצר בפיקוח: מוצר שהמדינה קבעה לו מחיר מרבי, ואסור למכור אותו מעל המחיר הזה.

שוק שחור: מסחר לא חוקי שמתפתח בדרך כלל בזמן מחסור, ובו מוכרים מוצרים במחיר גבוה מהמותר.

ריכוזיות: מצב שבו מעט חברות גדולות שולטות בחלק גדול מהשוק, והלחץ להוריד מחירים קטן.

סבסוד: סיוע כספי של הממשלה ליצרנים או לצרכנים, כדי להוריד את המחיר לצרכן.

חופש העיסוק / צדק חלוקתי: חופש העיסוק: זכות בעלי עסקים לקבוע מחיר ולהרוויח. צדק חלוקתי: חלוקה הוגנת, כדי שכל אחד יוכל לקנות מוצרים קיומיים.

חלק א' – בודקים הבנה

בודקים שהמושגים של שוק לא תחרותי ושל התערבות המדינה ברורים.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. ביישוב קטן יש רק חנות אחת שמוכרת ציוד לבית הספר. איך נקרא המצב הזה?

א שוק שחור

ב מונופול

ג סבסוד

ד שווי משקל

✔ כשיש מוכר אחד בלבד של מוצר, זה מונופול.

2. **מה המשמעות של מחיר מרבי על מוצר בפיקוח?**

א. המחיר הנמוך ביותר שמותר למכור בו
ב. מחיר שכל חנות קובעת לבד
ג. המחיר הגבוה ביותר שמותר למכור בו
ד. מחיר שמשתנה כל יום לפי הביקוש

✔ במוצר בפיקוח אסור למכור מעל המחיר המרבי שנקבע.

3. **הממשלה משלמת ליצרני חלב חלק מעלות הייצור כדי שהמחיר בחנות יהיה נמוך יותר. זו דוגמה ל…**

א. סבסוד
ב. מונופול
ג. ריכוזיות
ד. שוק שחור

✔ סבסוד הוא כסף מהממשלה שמוריד את המחיר לצרכן.

4. **איזה טיעון תומך בחופש העיסוק?**

א. כל משפחה צריכה לקנות לחם במחיר סביר
ב. ליצרן מותר לקבוע מחיר לתוצרת שלו ולהרוויח
ג. בשוק ריכוזי המחירים עלולים לטפס
ד. המדינה צריכה לדאוג למשפחות עם הכנסה נמוכה

✔ חופש העיסוק הוא זכותם של בעלי עסקים לקבוע מחיר; שאר הטיעונים תומכים בפיקוח.

2 ✓ ✗ סמנו ✓ ליד משפט נכון ו־✗ ליד משפט שגוי. תקנו את המשפטים השגויים.

✓ / ✗	המשפט
✗	בשוק ריכוזי יש הרבה מאוד חברות קטנות שמתחרות זו בזו. בשוק ריכוזי מעט חברות גדולות שולטות בחלק גדול מהשוק.
✓	בשוק לא תחרותי המחיר יכול לעלות גם בלי שהמוצר השתפר. כשלקונים אין ברירה, המוכר יכול להעלות מחיר בלי לחשוש שיעברו למתחרה.
✗	פיקוח על מחירים תמיד מועיל ואין לו שום חיסרון. אם המחיר המפוקח נמוך מעלות הייצור, עלולים להיווצר מחסור ושוק שחור.
✓	שוק שחור מתפתח בדרך כלל כשיש מחסור במוצר. כשמוצר חסר, יש מי שמוכרים אותו בסתר במחיר גבוה מהמותר.
✗	המדינה מפקחת בעיקר על מחירים של מוצרי מותרות, כמו משקאות אנרגיה. הפיקוח נועד בעיקר למוצרי יסוד שכל משפחה צריכה, כמו לחם אחיד, חלב וביצים.

חלק ב' – מקרה בוחן

קראו את המקרה, וחשבו מה אפשר לעשות כשאין תחרות.

מקרה בוחן

המכולת היחידה ביישוב

מאיה ורועי גרים ביישוב קטן, רחוק מהעיר. ביישוב יש מכולת אחת בלבד, והאוטובוס לעיר יוצא רק פעמיים ביום. בקיץ שמו לב שבמכולת בקבוק משקה קר עולה 9 ₪, ובעיר אותו בקבוק עולה 6 ₪ (המספרים לדוגמה בלבד). גם מחברות לבית הספר עלו יותר מבעיר.

"זה לא הוגן", אמרה מאיה. "אבל לבעל המכולת יש עלויות של הובלה, והוא פתוח גם בערב", ענה רועי. הם שמו לב שהלחם האחיד והחלב עולים במכולת כמו בעיר, ושאלו את אבא של רועי למה. הוא הסביר שאלה מוצרים בפיקוח. בסוף מאיה הציעה לחברים בשכבה להזמין יחד ציוד לבית הספר מהעיר, ולחלק ביניהם את עלות המשלוח.

3 ✍ ענו על השאלות.

1. איזה סוג שוק מתואר ביישוב? הסבירו בעזרת מושג אחד מהשיעור.

תשובה: מונופול; יש מכולת אחת בלבד והאוטובוס לעיר נדיר, ולכן לקונים אין הרבה ברירות והמוכר יכול לגבות מחיר גבוה יותר.

2. למה הלחם האחיד והחלב עולים במכולת כמו בעיר, אבל המשקה הקר לא?

תשובה: לחם אחיד וחלב הם מוצרים בפיקוח עם מחיר מרבי שאסור למכור מעליו; למשקה קר אין פיקוח, ולכן בעל המכולת קובע את מחירו.

3. רועי מגן על בעל המכולת ומאיה חושבת שזה לא הוגן. איזה ערך מייצג כל אחד מהם?

תשובה: רועי: חופש העיסוק, הזכות של בעל העסק לקבוע מחיר שמכסה עלויות ומרוויח; מאיה: צדק חלוקתי, שכל אחד יוכל לקנות במחיר סביר גם בלי תחרות.

4. איך ההצעה של מאיה מגדילה את כוחם של הקונים? הציעו עוד דרך אחת.

תשובה: קנייה משותפת מביאה מוכר נוסף לתמונה ומפחיתה את התלות במכולת, ועלות המשלוח מתחלקת; עוד דרכים: להשוות מחירים, לוותר על מוצר יקר, לקנות מראש כשנוסעים לעיר, לפנות יחד לבעל המכולת.

חלק ג' – מחשבים ומחליטים

בפסטיבל קיץ יש דוכן אחד בלבד שמוכר אוכל ושתייה. משווים את המחירים שלו למחירים בעיר, שבה יש תחרות.

4 🧮 חשבו בכמה שקלים ובכמה אחוזים המחיר בדוכן היחיד גבוה מהמחיר בעיר. השורה הראשונה פתורה לדוגמה. (אחוזים = ההפרש ÷ המחיר בעיר × 100)

מוצר	מחיר בעיר (₪)	מחיר בדוכן היחיד (₪)	הפרש (₪)	יקר יותר באחוזים
בקבוק מים	4	10	6	150%
כריך	20	30	**10**	**50%**
גלידה	10	14	**4**	**40%**
השכרת מטען נייד	20	35	**15**	**75%**

(המספרים לדוגמה בלבד)

1. באיזה מוצר הפער באחוזים הגדול ביותר? למה לדעתכם דווקא בו?

תשובה: בבקבוק המים (150%); ביום חם בפסטיבל כולם צריכים מים, אין לו תחליף זמין ואין מוכר אחר, ולכן המוכר היחיד יכול לגבות הרבה יותר.

2. נועה קנתה בדוכן בקבוק מים, כריך וגלידה. כמה שילמה, וכמה הייתה משלמת על אותם מוצרים בעיר?

תשובה: בדוכן: 10 + 30 + 14 = 54 ₪; בעיר: 4 + 20 + 10 = 34 ₪; הפער הוא 20 ₪.

5 ✍ דמיינו שאתם חברי ממשלה. האם הייתם מוסיפים מוצר נוסף לפיקוח (למשל אורז, מחברות לבית הספר או תרופה נפוצה)? כתבו עמדה מנומקת: איזה מוצר, נימוק אחד לפי ערך (צדק חלוקתי או חופש העיסוק), סיכון אחד של ההחלטה ודרך להתמודד איתו.

תשובה: בחירת מוצר ועמדה ברורה; נימוק שמבוסס על ערך (צדק חלוקתי וסולידריות חברתית או חופש העיסוק); סיכון מתאים (מחסור, שוק שחור, יצרנים שמפסיקים לייצר, פגיעה ביצרנים); דרך התמודדות (סבסוד, אכיפה, קידום תחרות, פיקוח לזמן מוגבל).

רמה	תיאור
3 – מלא	עמדה ברורה, נימוק ערכי מדויק, סיכון רלוונטי ודרך התמודדות הגיונית, עם שימוש נכון במושגים.

רמה	תיאור
2 – חלקי	עמדה ונימוק, אבל הסיכון או דרך ההתמודדות חסרים או לא קשורים להחלטה.
1 – בסיסי	עמדה בלי נימוק ערכי ובלי התייחסות לסיכונים.

להעשרה: להעשרה: כוחם של הצרכנים

בקיץ 2011 התארגנו צרכנים בישראל נגד מחיר הקוטג׳, מוצר שהפיקוח על מחירו הוסר כמה שנים קודם לכן והמחיר שלו עלה מאוד. רבים הפסיקו לקנות אותו לזמן מה, והיצרנים הורידו את המחירים. המקרה הראה שגם בשוק ריכוזי, צרכנים שפועלים יחד יכולים להשפיע.

אתגר: למה חרם צרכנים מצליח רק כשהרבה אנשים משתתפים בו?

תשובה: כי מוכר מרגיש ירידה במכירות רק כשהביקוש יורד בהרבה; קונה אחד שמוותר לא משנה את ההכנסות שלו, אבל אלפים יחד כן.

כרטיס יציאה – פרק 11: שוק לא תחרותי ומוצרים בפיקוח

שם: _____

1. מה ההבדל בין מונופול לבין ריכוזיות?
2. בחנות מוכרים חלב במחיר גבוה מהמחיר המרבי. מה הבעיה?
3. האם הייתי מצטרף/ת לחרם צרכנים? על איזה מוצר ולמה?

מה מחפשים: מונופול = מוכר אחד, ריכוזיות = מעט חברות גדולות; חלב הוא מוצר בפיקוח ואסור למכור אותו מעל המחיר המרבי; עמדה אישית מנומקת.

למורה – פרק 11

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה: הדוכן היחיד בחוף 5׳ · קריאה 10׳ · חלק א׳ 7׳ · חלק ב׳ 9׳ · חלק ג׳ 10׳ · כרטיס יציאה 4׳

טיפים להפעלה:

- פתחו בשאלה: ״אתם המוכרים היחידים של מים בחוף ביום חם. כמה תגבו?״ ותנו לתלמידים להרגיש את כוחו של המוכר היחיד.
- בדיון על חופש העיסוק מול צדק חלוקתי חלקו את הכיתה לתפקידים: יצרן, צרכן/ית, נציג/ת ממשלה, ובקשו מכל אחד נימוק אחד.
- היו רגישים למצב כלכלי בבית: דברו על ״משפחה לדוגמה״ ואל תשאלו כמה משפחות התלמידים מוציאות על מזון.

תפיסות שגויות נפוצות:

- תלמידים חושבים שמוצר בפיקוח הוא מוצר שהמדינה מוכרת. הבהירו שהיצרנים והחנויות מוכרים, והמדינה רק קובעת מחיר מרבי.
- יש הסבורים שמחיר גבוה תמיד מעיד על ניצול. הזכירו שגם עלויות (הובלה, שעות פתיחה) משפיעות, וששוק לא תחרותי הוא רק סיבה אחת.

פרק 12

כוח הקנייה של הכסף

אותו שטר, פחות בשקית: אינפלציה, שרינקפלציה ומה עושים מולן

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- להבחין בין הכנסה נומינלית להכנסה ריאלית, ולהסביר מהי שחיקת כוח הקנייה.
- לחשב שינוי באחוזים במחיר של סל מוצרים ומחיר ליחידת מידה, ולזהות שרינקפלציה.
- להסביר מהי אינפלציה ואיך הבנק המרכזי משתמש בריבית כדי לשמור על יציבות מחירים.

קוראים ומבינים: למה 100 ₪ קונים היום פחות?

כוח הקנייה הוא כמה מוצרים ושירותים אפשר באמת לקנות בסכום מסוים. כשהמחירים עולים וההכנסה נשארת אותו דבר, אותו סכום קונה פחות. זו שחיקת כוח הקנייה. הסכום שרשום בתלוש או שמקבלים כדמי כיס הוא ההכנסה הנומינלית; מה שאפשר לקנות בו בפועל הוא ההכנסה הריאלית.

כדי לדעת אם המחירים במשק עולים, עוקבים אחרי סל המוצרים לצרכן: אוסף קבוע של מוצרים ושירותים שמשפחות קונות, כמו מזון, דיור, תחבורה ובריאות. בכל חודש גוף ממשלתי לסטטיסטיקה בודק כמה עולה הסל, והשינוי באחוזים נקרא מדד המחירים לצרכן.

אינפלציה היא עליית מחירים של הרבה מוצרים יחד ולאורך זמן. יש גם אינפלציה סמויה, שרינקפלציה: המחיר נשאר זהה, אבל באריזה יש פחות. הדרך לגלות אותה היא לבדוק מחיר ליחידת מידה, למשל ל־100 גרם.

הבנק המרכזי של המדינה אחראי על יציבות מחירים. הכלי המרכזי שלו הוא הריבית: כשהוא מעלה אותה, משתלם יותר לחסוך, הלוואות מתייקרות, קונים פחות והמחירים נרגעים. כשהוא מוריד אותה, קורה ההפך. זו המדיניות המוניטרית.

מושגי מפתח

כוח קנייה: כמות המוצרים והשירותים שאפשר לקנות בסכום כסף מסוים.

מדד המחירים לצרכן: מדידה חודשית של השינוי באחוזים במחיר של סל המוצרים לצרכן.

שרינקפלציה: אינפלציה סמויה: המחיר נשאר זהה, אבל כמות המוצר באריזה קטנה.

הכנסה נומינלית / ריאלית: נומינלית: הסכום הכספי שמקבלים. ריאלית: מה שאפשר לקנות בסכום הזה אחרי התאמה למחירים.

אינפלציה: עליית מחירים של הרבה מוצרים ושירותים יחד ולאורך זמן, שגורמת לשחיקת כוח הקנייה.

מדיניות מוניטרית: הפעולות של הבנק המרכזי, בעיקר קביעת הריבית, כדי לשמור על יציבות המחירים במשק.

חלק א' – בודקים הבנה

בודקים שההבדל בין הכסף שבכיס לבין מה שאפשר לקנות בו ברור.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. דמי הכיס של איתי נשארו 150 ₪, אבל המחירים של מה שהוא קונה עלו. מה קרה?

א. ההכנסה הנומינלית שלו ירדה

ב. ההכנסה הריאלית שלו ירדה

ג. ההכנסה הריאלית שלו עלתה

ד. שום דבר לא השתנה

✔ הסכום (הנומינלי) נשאר, אבל הוא קונה פחות, ולכן ההכנסה הריאלית ירדה.

2. שקית חטיף עלתה 6 ₪ ושקלה 100 גרם. עכשיו היא עולה 6 ₪ ושוקלת 75 גרם. איך נקרא המצב?

א) סבסוד
ב) מוצר בפיקוח
ג) שרינקפלציה
ד) הוזלה

✔ המחיר נשאר אבל הכמות קטנה: זו אינפלציה סמויה, שרינקפלציה.

3. מה מודד מדד המחירים לצרכן?

א) את השינוי במחיר של סל קבוע של מוצרים ושירותים
ב) את גובה המשכורת הממוצעת
ג) את מספר המוצרים שנמכרו בחודש
ד) את הריבית על הלוואות

✔ המדד בודק בכל חודש בכמה אחוזים השתנה מחיר הסל.

4. הבנק המרכזי רוצה להוריד את האינפלציה. מה הוא צפוי לעשות?

א) להוריד את הריבית
ב) להעלות את הריבית
ג) להדפיס עוד כסף
ד) לבטל את מדד המחירים

✔ העלאת ריבית מעודדת חיסכון ומייקרת הלוואות, ולכן קונים פחות והמחירים נרגעים.

2 ✓ ✗ סמנו ✓ ליד משפט נכון ו־✗ ליד משפט שגוי. תקנו את המשפטים השגויים.

✓ / ✗	המשפט
✓	אם המשכורת עלתה ב־5% והמחירים עלו ב־5%, כוח הקנייה נשאר בערך אותו דבר. ההכנסה והמחירים עלו באותו שיעור, ולכן אפשר לקנות בערך אותה כמות.
✗	אינפלציה היא התייקרות של מוצר אחד בלבד. אינפלציה היא עליית מחירים של הרבה מוצרים ושירותים יחד ולאורך זמן.
✓	כדי לזהות שרינקפלציה כדאי לבדוק את המחיר ליחידת מידה, למשל ל־100 גרם. כך רואים אם משלמים יותר על כל גרם, גם כשהמחיר על המדף לא השתנה.
✗	כשהבנק המרכזי מוריד ריבית, משתלם יותר לחסוך. כשהריבית יורדת, משתלם פחות לחסוך ומשתלם יותר ללוות ולקנות.
✓	באינפלציה נפגעים במיוחד מי שההכנסה שלהם לא עולה. המחירים עולים וההכנסה שלהם נשארת, ולכן כוח הקנייה שלהם נשחק.

חלק ב' – מקרה בוחן

קראו את המקרה וחשבו מה קרה לכוח הקנייה של נגה.

מקרה בוחן

דמי הכיס של נגה

בשנה שעברה נגה קיבלה מההורים 200 ₪ דמי כיס בחודש. הסכום הספיק בדיוק לנסיעות באוטובוס לחוג, לחטיפים בהפסקות וליציאה אחת לסרט עם חברות (המספרים לדוגמה בלבד).

השנה דמי הכיס נשארו 200 ₪, אבל נגה שמה לב שבאמצע החודש הכסף נגמר. היא רשמה את ההוצאות וגילתה שאותם דברים בדיוק עולים עכשיו 220 ₪. הכרטיס לסרט התייקר, וגם הנסיעות. "לפחות החטיף שלי לא התייקר", אמרה לאחיה יואב. יואב הפך את השקית והראה לה: "פעם היה כתוב כאן 100 גרם, עכשיו 80 גרם". נגה החליטה לבקש מההורים העלאה, ולפני כן להכין להם טבלה עם החישובים.

3 ענו על השאלות.

1. מה קרה להכנסה הנומינלית של נגה, ומה קרה להכנסה הריאלית שלה? הסבירו.

תשובה: ההכנסה הנומינלית לא השתנתה (200 ₪); ההכנסה הריאלית ירדה, כי אותם דברים עולים עכשיו 220 ₪ והסכום קונה פחות; זו שחיקת כוח הקנייה.

2. בכמה אחוזים עלה "הסל" החודשי של נגה? הראו את החישוב.

תשובה: 220 − 200 = 20 ₪; 20 ÷ 200 × 100 = 10%; הסל התייקר ב־10%.

3. האם החטיף של נגה באמת לא התייקר? הסבירו בעזרת מושג מהשיעור.

תשובה: הוא התייקר בצורה סמויה; המחיר נשאר אבל הכמות ירדה מ־100 ל־80 גרם; זו שרינקפלציה, ולמעשה היא משלמת יותר על כל 100 גרם.

4. כמה דמי כיס נגה צריכה כדי לשמור על אותו כוח קנייה כמו בשנה שעברה? ואם ההורים לא יכולים, מה היא יכולה לעשות?

תשובה: 220 ₪ בחודש, כלומר העלאה של 20 ₪ (10%); אפשרויות: להבחין בין צרכים לרצונות, לוותר על חלק מהחטיפים, להשוות מחירים ומחיר ליחידת מידה, לחפש עבודה קטנה, לבחור יציאה זולה יותר.

חלק ג' – מחשבים ומחליטים

בלשי שרינקפלציה: משווים מוצרים לפי מחיר ל־100 גרם, ולא רק לפי המחיר על המדף.

4 חשבו את המחיר ל־100 גרם בכל שורה (מחיר ÷ משקל × 100). השורה הראשונה פתורה לדוגמה.

מוצר	מחיר (₪)	משקל (גרם)	מחיר ל־100 גרם (₪)
חטיף – אריזה ישנה	8	100	8.00
חטיף – אריזה חדשה	8	80	**10.00**
דגני בוקר – אריזה קטנה	15	500	**3.00**
דגני בוקר – אריזה גדולה	24	750	**3.20**
גבינה לבנה	6	250	**2.40**

(המספרים לדוגמה בלבד)

1. בכמה אחוזים התייקר החטיף ל־100 גרם באריזה החדשה לעומת הישנה?

תשובה: מ־8.00 ל־10.00 ₪, הפרש של 2 ₪; 2 ÷ 8 × 100 = 25%.

2. איזו אריזה של דגני בוקר משתלמת יותר? האם האריזה הגדולה תמיד זולה יותר?

תשובה: האריזה הקטנה משתלמת יותר (3.00 ₪ ל־100 גרם לעומת 3.20 ₪); לא, אריזה גדולה לא תמיד זולה יותר, ולכן בודקים מחיר ליחידת מידה.

5 כתבו מכתב קצר להורים (או למבוגר אחר) שבו אתם מבקשים לעדכן את דמי הכיס בעקבות התייקרויות. השתמשו לפחות בשלושה מושגים מהשיעור, הציגו חישוב אחד, והציעו גם צעד אחד שאתם עצמכם תעשו כדי לחסוך.

תשובה: פנייה מכבדת; תיאור ההתייקרות עם חישוב נכון (למשל אחוז השינוי בסל); שימוש נכון במושגים כמו כוח קנייה, הכנסה נומינלית וריאלית, אינפלציה, שרינקפלציה; צעד אישי (צרכים מול רצונות, השוואת מחירים, מחיר ליחידת מידה); סיכום עם בקשה ברורה.

רמה	תיאור
3 – מלא	מכתב מנומק עם חישוב נכון, שלושה מושגים בשימוש מדויק וצעד אישי מעשי.
2 – חלקי	מכתב ברור, אבל עם פחות משלושה מושגים, או חישוב חסר או שגוי.
1 – בסיסי	בקשה כללית בלי חישוב ובלי שימוש במושגים.

להעשרה: להעשרה: כשהמחירים השתוללו

בשנות ה־80 של המאה ה־20 הייתה בישראל אינפלציה של מאות אחוזים בשנה. המחירים בחנויות השתנו לעיתים קרובות, ואנשים מיהרו לקנות מיד כשקיבלו משכורת, לפני שהכסף יאבד מערכו. ב־1985 הופעלה תוכנית לייצוב המשק, ובאותה שנה הוכנס השקל החדש: שקל חדש אחד היה שווה 1,000 שקלים ישנים.

אתגר: למה באינפלציה גבוהה מאוד אנשים ממהרים לקנות ולא חוסכים במזומן?

תשובה: כי כל יום שעובר הכסף קונה פחות; כסף שמחכה במגירה מאבד מכוח הקנייה שלו, ולכן משתלם להוציא אותו מהר או להמיר אותו למשהו ששומר על ערכו.

כרטיס יציאה – פרק 12: כוח הקנייה של הכסף

שם: _____

1. הסבירו במשפט אחד את ההבדל בין הכנסה נומינלית להכנסה ריאלית.
2. מוצר עלה 10 ₪ ל־200 גרם ועכשיו 10 ₪ ל־160 גרם. מה המחיר ל־100 גרם לפני ואחרי?
3. איזו קנייה שלי הייתי דוחה קודם אם המחירים יעלו, ולמה?

מה מחפשים: נומינלית = הסכום, ריאלית = מה שאפשר לקנות בו; לפני 5.00 ₪ ל־100 גרם, אחרי 6.25 ₪ ל־100 גרם; תשובה אישית שמבחינה בין צורך לרצון.

למורה – פרק 12

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה: ״מה עלה ממתק כשההורים היו בני 14?״ 5′ · קריאה 8′ · חלק א׳ 7′ · חלק ב׳ 10′ · חלק ג׳ 11′ · כרטיס יציאה 4′

טיפים להפעלה:

- הביאו לכיתה שתי אריזות של אותו מוצר בגדלים שונים (או תמונות של מדבקות מחיר) ותנו לתלמידים לחשב מחיר ל־100 גרם.
- חזרו על חישוב אחוזים בלוח לפני חלק ג׳: הפרש ÷ ערך התחלתי × 100. רבים מחלקים בטעות בערך החדש.
- הדגישו שהמספרים בחוברת לדוגמה בלבד. אם רוצים נתון אמיתי, בדקו יחד את מדד המחירים העדכני ממקור רשמי וציינו את התאריך.

תפיסות שגויות נפוצות:

- תלמידים חושבים שאם הסכום בכיס לא ירד, לא הפסידו. השתמשו במקרה של נגה כדי להראות שכוח הקנייה הוא שקובע.
- יש הסבורים שאריזה גדולה תמיד משתלמת יותר. טבלת דגני הבוקר מראה שלא תמיד, ולכן בודקים מחיר ליחידת מידה.